

DAGENS FRÅGOR

Kris i försvarsfrågan

Under den s. k. Luciadebatten i riksdagen försäkrade försvarsministern — närmast som svar på frågor, ställda av herrar Ohlin och Hjalmarson — att hans avsikt icke var att ge den kommande försvarsbudgeten en sådan utformning, att det skulle utesluta för försvarsberedningen att i fortsättningen diskutera ÖB-planen och så småningom komma fram till ett resultat.

I inledningen till försvarsbudgeten upprepar försvarsministern i det närmaste ordagrant vad han sade under Luciadebatten. Samtidigt framhåller han emellertid, att ÖB-planen enligt regeringens mening icke kan läggas till grund för bestämmandet av försvarskostnadernas storlek under nästa budgetår.

Genom överbefälhavarens deklARATION i skrivelsen den 14 januari i år, att det icke längre är möjligt att genomföra ÖB-planen, har saken — och försvarsfrågan överhuvudtaget — kommit i ett nytt läge. Detta konstaterande kom inte överraskande. Redan när de militära myndigheternas äskanden i höstas insändes, varnade överbefälhavaren för de konsekvenser en lägre budget skulle medföra. En kvantitativ och kvalitativ försvagning av krigsmakten skulle bli oundviklig — eller med andra ord, en nedrustning skulle icke längre kunna undvikas.

Alltsedan den parlamentariska försvarsberedningen kom till sommaren 1955, har det i huvudsak rätt stiltje i försvarsdebatten. De militära myndig-

heterna har avvaktat. Försvarsministern har avvaktat, likaså försvarsberedningen. Vad? Septembervalet? Eller har man väntat på att någon, t. ex. överbefälhavaren, skall träda fram och säga ifrån? I varje fall har överbefälhavarens uttalande väckt liv i debatten. Helt naturligt, deklARATIONENS innebörd bör stämma envar till djup eftertanke.

Överbefälhavaren riktar i sin skrivelse uppmärksamheten direkt på det oupplösliga sammanhanget mellan målsättning och försvarskraft, en fråga som i hög grad angår och berör hela svenska folket.

I statsverkspropositionen säger försvarsministern (sedan han framhållit, att det kan bli nödvändigt att längre fram minska såväl krigs- som fredsorganisationen): »I sammanhanget måste emellertid alltjämt med skärpa understrykas den militära och psykologiska betydelsen av gällande operativa målsättning — att ingen del av landet skall från början uppges utan motstånd.»

Försvarsministern citerar inte exakt vad riksdagen bestämde 1948, men man får antaga, att han menar det samma: en angripare skall i det längsta hindras få fast fot på svensk mark, ingen del av landet skall uppgivas utan segt motstånd i olika former, vi skall ha ett tillräckligt starkt luftförsvar av landets viktigaste delar.

För vårt folk med dess djupt rotade känsla för frihet och oberoende är en lägre målsättning i och för sig motbjudande. En sådan skulle tolkas som uttryck för en vacklande försvarsvilja,

något som snarare skulle verka attraherande än avskräckande på en presumtiv angräparare. Denne skulle nämligen — då tiden var inne — få anledning att finna en relativt kostsam engångsinsats lömande, därför att segern kunde bedömas vara på förhand »given». En lägre målsättning skulle vidare sannolikt få till konsekvens, att delar av landet under sådana omständigheter från början måste uppges eller endast symboliskt försvaras. Redan i ett skärpt läge måste dessa delar totalutrymmas. Ingen statsledning kan nämligen stå till svars för att låta svensk befolkning utsättas för risken av okkupation i den bemärkelse vi nu lärt känna begreppet.

Men för att målsättningen skall inge respekt, måste försvarskraft i tillräcklig utsträckning disponeras.

I »Vårt framtida försvar» 1947 framhöll dåvarande överbefälhavaren, general Helge Jung, betydelsen av att krigsmaktens omgestaltning skedde genom kontinuerliga reformer. Nuvarande överbefälhavaren ansluter till tankegången. Det finns inga möjligheter att i ett skärpt läge åstadkomma en snabb upprustning. Vi kan t. ex. inte räkna med att i ett sådant läge hastigt kunna inköpa större mängder materiel eller råvaror i utlandet. Vi hänvisas under dylika förhållanden till en — av råvarubrist hämmad — hemmamarknad. Även om materiel tidigare serieproducerats vid våra industrier, tar det betydande tid — kanske år — innan nämnvärda mängder kommer fram.

Tillförsel av helt ny materiel tar ännu längre tid. Från den dag man börjar projektera ny materiel, till dess den kommer i serieproduktion, brukar man räkna med genomsnittligt sju år. Innan personalen hunnit utbildas att använda den, går det ytterligare ett eller annat år. Därutöver tillkommer den tid det tar, innan alla värnpliktiga

under repetitionsövningar lärt sig hantera materielen. Det går inte att i ett skärpt läge kalla in alla värnpliktiga och bara ge dem en kort kurs i krigshantverk. Utbildningsresurserna är för små och hantverket för komplicerat för det. Även personalplaneringen måste ske på lång sikt.

Principen med planläggning på lång sikt är allmänt erkänd. Särskilt i vad gäller materielen måste denna långsiktplanering smidigt anpassas efter den tekniska utvecklingens krav. Man kan och bör inte planera för en viss försvarsordning. Det är inte längre lämpligt att t. ex. med jämna tioårsintervaller »byta» försvar. Omorganisation måste ske löpande. Detta är olämpligt från synpunkten att inte ens den aktiva personalen hinner bli i allo förtrogen med organisationen, men det är oundvikligt, om kvalitetskravet skall kunna uppfyllas.

När behöver man bestämma sig för att anskaffa materielen? Projektering och försök bör bedrivas på bred front, det vill säga i den utsträckning det är ekonomiskt möjligt. Besinnar man, att forsknings- och projekteringskostnaderna utgör en eller ett par procent och att prototypen kostar upp till 10 % av vad serien kostar, så måste »svinnet» — det som inte blir mer än projekt eller prototyp — betraktas som relativt sett acceptabelt. Beslut om att viss materiel skall tillföras behöver sällan fattas förrän ett par år innan materielen planerats skola börja ingå i organisationen. Då är det också möjligt att bedöma, om anskaffningen är »värd» att göra.

Långsiktplanering förutsätter, att statsmakterna dels i princip binder sig för en plan (närmast för en ungefärlig kostnadsram under en viss period), dels årligen meddelar bemyndiganden att efter hand lägga ut beställningar på materiel, dels slutligen anpassar de årliga anslagen efter vad som krävs

för att betala den materiel som levereras och för att täcka de förskott, som måste erläggas till firmor, som mottagit beställningar.

Anslagsutvecklingen under de år som gått sedan ÖB-planen lades fram, visar, i fasta priser mätt, ett underskott i förhållande till ÖB-planen på drygt en halv miljard kronor. Detta är kanske inte så mycket med tanke på att ÖB-planen kommer upp till betydligt över 20 miljarder under tioårsperioden. Men det är tillräckligt mycket för att en återtagning — lagd ovanpå nödvändigt stigande kostnader och fördelad på de närmaste budgetåren — skall vara omöjlig att genomföra.

Det är självfallet inte främst de statsfinansiella skälen överbefälhavaren åberopar. Det väsentliga från militär synvinkel är, att — om icke andra åtgärder vidtagas, främst då en ökning av anslagen — man inte inom rimlig tid kan genomföra en anskaffning av den omfattning, som det här är fråga om. De resurser — vid de militära centrala förvaltningarna och vid den svenska industrin — som står till buds räcker inte till.

Det kan synas märkligt, att överbefälhavaren själv konstaterar det omöjliga i att genomföra ÖB-planen, medan denna ännu — formellt — är föremål för försvarsberedningens behandling. Det verkliga skälet hänför sig till utformningen av årets statsverksproposition. Med denna giv går det som nämnts icke att »hinna ifatt» ÖB-planen. Planen är emellertid därmed icke helt utagerad. En revidering måste visserligen ske, men ÖB-planens principer kan i varje försvarsdiskussion under den närmaste tiden alltjämt vara ett gott underlag. Blir det — trots allt — fråga om sänkta anslag och följaktligen lägre målsättning, måste dock en ny avvägning göras. Denna avvägning måste grundas på ett nog-

grant och allsidigt operativt studium, en arbets- och tidskrävande undersökning som ytterligare kommer att pressa de redan tidigare hårt belastade militära staberna.

Men innan detta arbete kommer i gång, måste statsmakterna ge någon form av besked. Detta besked måste innebära ett renspråkigt och helhjärtat ställningstagande till förhållandet målsättning-resurser och ges snabbt. Blir det möjligen den parlamentariska beredningens första verkliga uppgift — eller kommer beredningen efter slutförda, till intet ledande gruppstudier att på en vink av försvarsministern skingras för alla vindar, medan regeringen fortsätter att förhålla sitt ställningstagande i försvarsfrågan?

Försök till budget

En viss uppriktighet kan inte frånkännas 1957 års statsverksproposition. Herr Sträng ger sig inte ut för att vara någon allvetare eller profet, och även hans nationalbudgetexperter uttalar sig påfallande försiktigt. För planushållningens akolyter måste det vara en chock att konstatera, att någon nationalbudget i egentlig mening icke kunnat uppgöras och att t. o. m. statsbudgeten betecknas som »preliminär» — något som under fredsförhållanden torde vara ganska exempellöst och naturligtvis i hög grad kommer att försvåra riksdagens budgetbehandling. Men det är en fördel att det säges ut i god tid. Inte heller kan man förneka själva arbetsprestationens värde. Regeringen för en doktrinärt socialdemokratisk politik, och detta visar sig under de givna förutsättningarna ovanligt tydligt i budgeten. Likväl har i detaljerna ett av allt att döma mycket samvetsgrant och grundligt arbete blivit utfört, och det är kanske vackert så.

Den allmänna ekonomiska bakgrunden är något mörkare än förut. Pro-

duktionsökningen har gått ned; den beräknas för det gångna året till två procent, vilket är bottenrekord för efterkrigstiden. Någon förbättring under det kommande året ställs inte i utsikt. Näringslivets investeringar har avmattats; på vissa områden föreligger en direkt minskning. Det var ju vad regeringen sökte åstadkomma. Numera tycks man dock knappast vara konsternerad över att ha lyckats så väl — naturligt nog, ty inte ens doktrinära socialdemokrater kan undgå att inse den bekymmersamma effekten härav när det gäller framtida produktionsutveckling och konkurrenskraft.

Kanske mest karakteristiskt är det resonemang som förts i fråga om sparandet. Herr Sträng tror inte på att man kan få medborgarna att personligen spara mera. Han vill inte låta företagen sköta sparandet »enär ett omfattande företagssparande är liktydigt med stora vinstmarginaler». I stället återfaller han på det luftiga talet om »ett omfattande offentligt sparande hos stat och kommuner» — det är uttytt: överförande av kapital i samhällets ägo, utan sparande. Till begränsning av konsumtionen har han ingen annan väg än fortsatt högskattepolitik. Han uttalar — med stark motivering — att utrymmet för löneökningar är ringa. Likväl vet han väl, att detta är något som i stort sett undandrar sig hans inflytande, såsom framgår bl. a. av löneuppgörelsen med statstjänstemännen, och frågan hur man genom långsiktiga åtgärder skall skapa utrymme för löneökningar i framtiden tas knappast ens upp till diskussion.

Om det ekonomiska läget över huvud visar sig ge anledning till bekymmer, är utvecklingen av själva statsbudgeten än mera oroväckande. Totalbudgeten gick ännu 1947/48 inte upp till mer än fyra och en halv miljard kronor men har nu vuxit till ungefär

elva miljarder. För nästa budgetår väntas statens inkomster växa med fem procent och dess utgifter med tolv procent. Totalbalanseringen visar sig ha misslyckats redan för budgetåret 1956/57; för nästkommande år kan den inte ens försökas. Och väsentligen rör det sig om följderna av tidigare fattade beslut. Statsverkspropositionen karakteriserar läget med berömvärd klarhet, när det heter att »redan de automatiska förändringarna på utgiftssidan — vilka varje år spådas på genom nya reformer och principbeslut — har en klar tendens att öka snabbare än inkomsterna».

Vilka slutsatser drages härav? Också härvidlag är det säkrast att göra ett direkt citat. »Lika uppenbart som att ett fortsatt reform- och uppbyggnadsarbete på olika punkter måste fullföljas, lika klart är det att alla möjligheter till kostnadsbesparingar måste tillvaratagas och att en hård gallring måste ske bland de många i och för sig önskvärda och välmotiverade utbyggnadsplanerna.» Formuleringen är förledande. Erkännas skall också, att finansdepartementet under årets budgetarbete mot vanan inte helt inskränkt sig till småsparande utan verkligen lyckats göra besparingar av anslagskraven. Man får endast hoppas, att det icke rör sig om uppdämning av behov, som i framtiden aktualiseras med fördubblad styrka. Likväl kvarstår i huvudsak den klassiska bilden: en socialdemokratisk regering kan väl tänka sig att pruta på utgifter utan politisk betydelse, men när det gäller sådant som är politiskt betingat — barnbidrag, bostadssubvention, tjänstepensionering — vågar den inte dröja ett enda år ens när dess egen finansplanering håller på att totalt bryta samman — trots att det här är fråga icke blott om årets budget utan om ytterligare automatiska kostnadsökningar i framtiden.

De särskilda huvudtitlarnas utformning får granskas i annat sammanhang. Där kan det kanske visa sig finnas utrymme för både besparingar och omfördelningar. Särskilt fäster man sig vid att försvaret, strax efter Ungern- och Suez-kriserna, inte får kompensation ens för sina automatiska kostnadsökningar.

Ibland har man ett intryck av att regeringens talesmän ser på budgetutvecklingen med en viss skadeglädje, därför att de betraktar den som ett bevis på att oppositionens skattesänkingsförslag var orealistiska. Uppenbarligen är detta i grund felaktigt. Visst går det, om man är tillräckligt ansvarslös, att föra en sådan politik, att man genom ständiga automatiska kostnadsökningar till sist sätter en gräns för möjligheterna till skattesänkning. Frågan är emellertid om detta är ens i regeringens eget intresse — eller räknar socialdemokratien med att efter något år för all framtid ställas utanför makten och ansvaret? Och för var och en som vill se sanningen i ögonen måste det vara uppenbart, att t. ex. produktionsökningens avmattning och den därav beroende minskningen i skatteunderlaget till stor del är en funktion av högskattepolitiken. Först sedan denna avvecklats, kan vi i verkligheten få råd till »ett fortsatt reform- och uppbyggnadsarbete på olika punkter».

Men det är ingen lätt sak att nå fram till målet. Både regering och opposition ställes här inför taktiskt och politiskt besvärliga spørsmål. Totalbalansering av budgeten och sänkning av skatterna är relativt populära målsättningar, men medlen är inte särskilt behagliga. Det måste företas en total översyn över statens ekonomi, och vid denna översyn måste man vara obunden både av taktiska hänsyn och av tidigare givna löften och medgivanden. I dagens labila parlamentariska

läge, där tanken på riksdagsupplösning aktualiserats redan innan den nya riksdagen börjat sitt arbete, går det inte så lätt att uppbringa förutsättningarna för en sådan politik. Det kanske blir möjligt endast om man kunde enas om att under några år ställa partimotsättningarna åt sidan och arbeta gemensamt i en samlingsregering eller i andra former.

Stagnation med inflation?

När långtidsutredningens ordförande, professor Ingvar Svennilson, strax före jul presenterade kommitténs betänkande för Nationalekonomiska föreningen, kallade han sitt föredrag »Expansion utan inflation». Auditoriet fick emellertid ganska klart för sig, att denna titel inte inrymde mycket av prognos eller påstående, knappast ens några förhoppningar, men desto mer av undran och tvivel. Framställningen formade sig med andra ord till det frågetecknet, som rätteligen bort avsluta rubriken.

1955 års långtidsutredning har fattat sin uppgift på ett helt annat sätt än sin närmaste föregångare, den kommitté, som uppgjorde motsvarande program för perioden 1951-55. Den förra långtidsutredningen lade tyngdpunkten på hur samhällsekonomin enligt dess uppfattning *borde* gestaltas. Den ryggade inte tillbaka för ställningstagande även i ganska kontroversiella ekonomisk-politiska frågor. Den svennilsonska kommittén har i stället förlagt arbetets tyngdpunkt till en omsorgsfull kartläggning och analys av fakta. På grundval härav har kommittén sökt fastställa det reala utrymmet för konsumtion och investeringar.

Från två olika antaganden om utvecklingstakten för produktionen — ett försiktigare och ett mera optimistiskt — har kommittén angett, hur man

kan tänka sig en fördelning av resurserna på olika ändamål, dock utan att binda sig för denna fördelning. Den uppgiften har i stället överlämnats till de beslutande instanserna att lösa — kanske på ett helt annat sätt än kommitténs räkneexempel visar. Kommittén har endast velat framhålla, att ramen är given och den har i anslutning härtill sökt belysa några av de ekonomiska problem, som kan komma att aktualiseras under de närmaste åren. I huvudsak har behandlats tiden t. o. m. år 1960, men perspektivet har i vissa huvudfrågor sträckts ut även över den följande femårsperioden, som slutar med år 1965. Det finns icke mycket av program och ev. politik i denna uppläggning men desto mer av kritisk och saklig granskning och bedömning av utvecklingstendenserna. Med den problembehandlingen har det varit möjligt att nå full enighet inom kommittén, trots att bland experterna funnits företrädare för regeringen närstående ekonomer, för landsorganisationen och för industrien.

Av de två huvudalternativen för nationalproduktens tillväxt t. o. m. 1960, som man kommit fram till, innebär det högre en ökning med 20 procent, det lägre med 15 procent för hela femårsperioden. Som utgångspunkt verkar detta inte särskilt nedslående. Det är först när man skärskådar vad som skulle bli kvar för en höjning av medborgarnas privata förbrukning, som det ansträngda läget i vår ekonomi framträder i all sin skärpa. De bägge alternativen kan med anlitande av en populärekonomisk jargong jämföras med ett par kronärtskockor, den ena större, den andra något mindre. I bägge fallen måste man skala bort en massa blad innan man kommer till den eftertraktade botten. Bladen representerar på ett eller annat sätt — t. ex. genom politiska beslut eller valöften — bundna eller prioriterade ut-

gifter. Långtidsutredningen ger en provkarta på dessa:

1. En förkortning av arbetstiden med 3 timmar per vecka begränsar ökningen av nationalprodukten med omkring 30 procent och denna blir därefter enligt de bägge alternativen 10 respektive 15 procent.

2. De olidliga förhållandena på bostadsmarknaden, platsbrist och långa väntetider på sjukhus och ålderdomshem, bristen på klassrum i de lägre skolorna och den eftersatta högre utbildningen har gett upphov till köbildning och trängsel på känsliga områden överallt, och samhället måste nu antligen söka komma till rätta med dessa uppenbara missförhållanden. Utredningen räknar med att investeringar för denna »offentliga konsumtion» skall få viss prioritet och alltså fortsätta om än i något långsammare takt än tidigare. De militära utgifterna har — utan att någon kalkyl härför framlagts — antagits komma att ökas i samma takt som nationalprodukten.

3. Samtidigt pockar de i trängre mening produktiva investeringarna inom det enskilda näringslivet liksom kommunikationsväsendet på att bli bättre tillgodosedda. Särskild vikt lägger utredningen vid sådana nyanläggningar och utvidgningar, som relativt snabbt kan ge avkastning genom att intjäna eller spara främmande valutor.

4. Valutareservens avtappning har bedömts såsom allvarlig. Utredningen har såsom en blygsam målsättning angivit, att reserven relativt sett icke skall ytterligare minskas utan stiga i takt med importen, vilket innebär, att på 5 år över 800 miljoner måste användas för denna uppbyggnad, varigenom utrymmet för investeringar och konsumtion i samma grad minskas.

5. Befolkningen växer med 2,5 procent fram t. o. m. 1960. Den ökade varumängden måste därför slås ut på ett större antal konsumenter.

6. En längre gående omfördelning av inkomsterna via staten har utlovats i form av förhöjda och ökade barnbidrag. Enligt vissa beräkningar skulle standardhöjningen för folkpensionärerna komma att ta i anspråk hela det utrymme för konsumtionsökning, som skulle återstå vid det lägre av de båda alternativen för produktionsutvecklingen.

Kommitténs slutsats blir därför att dess försiktigare alternativ inte medger någon som helst ökning av den privata förbrukningen hos de vanliga arbetande inkomsttagarna i samhället. För dessa skulle det fram t. o. m. 1960 bli ett *utgiftsstopp*. För att inga förhoppningar skall knytas till det högre alternativet för produktionsutvecklingen, som i och för sig skulle möjliggöra några få procents privat standardhöjning, har professor Svenilson i sitt bidrag till de sex professorernas »Recept mot inflation» gett ett slags P. S. till långtidsutredningen, där han förklarar, att det högre alternativet numera framstår såsom orealistiskt.

Ett privat utgiftsstopp under 4 års tid är naturligtvis en orimlighet i ett demokratiskt samhälle. Tanken blir desto mer verklighetsfrämmande, om människorna samtidigt skulle få fritid, vars utnyttjande självfallet för kostnader med sig.

Det vore emellertid med all sannolikhet felaktigt att tolka kommitténs uttalanden så, att den trodde på möjligheten av en sådan begränsning av konsumtionen. I stället för ett dylikt »credo quia absurdum» har man att ur betänkandet utläsa en lågmäld men oförtydbar kritik av löftespolitiken. Kommittén har uppenbarligen velat åtminstone ställa frågan om det inte vore bättre att skjuta på arbetstidsförkortningen och genomföra pensionsförbättringen och barnbidragshöjningen i långsammare takt än att överanstränga samhällsekonomin. Denna

synpunkt har sedermera öppet framförts av kommittéordföranden.

Detta är förvisso icke den enda slutsats, som betänkandet inbjuder politikerna att draga. Även frågan om avvägningen mellan offentliga och enskilda investeringar måste tas upp till debatt. Näringslivets expansion hotar att stagnera. Produktionsutvecklingen under 1956 är ägnad inge oro med en ökning av endast 2 procent under senare halvåret. Prognosen för 1957 är nere vid 1 procent. Under tidigare år har vi i Sverige varit uppe i 6 procent och i vissa kontinentala länder redovisas en stegringstakt av 10 procent eller ännu mer.

Göres ingenting åt detta, står vi här i landet inför en utveckling, som är den rakt motsatta till expansion utan inflation nämligen stagnation med inflation.

Oginheten mot näringslivets produktiva investeringar måste avlösas av en positivare inställning både i skattehänseende och inom kreditpolitiken. I annat fall torde det inte bli något av de fem feta åren, som långtidsutredningen hoppats skulle komma att under perioden 1961-65 avlösa knapphetens och restriktionernas epok.

En sådan investeringspolitik förutsätter emellertid tillika, att den statliga och statsdirigerade sektorn av samhällsekonomin i långt högre grad än hittills kommer att bli bestämd av marknadsmässiga förhållanden, främst genom att det allmänna hänvisas till att finansiera sina investeringar över en fri och öppen kapitalmarknad. Långtidsutredningen har några kloka och väl avvägda uttalanden, som kan peka i en sådan riktning.

Till sist må ur betänkandet anföras den ur allmänpolitisk synpunkt icke ointressanta notisen, att den jordbrukande befolkningen under de närmaste 10 åren beräknas komma att

nedgå med omkring 130 000 personer. För bondeförbundet, vars röstetal sedan 1932 minskats med 61,8 procent, måste denna prognos närmast te sig såsom ett nytt mene tekel — så framåt icke partiet överger klasspolitikens smala väg.

Gomulka

Wladyslaw Gomulka, Polens ledande politiker av i dag, kan se tillbaka på ett långvarigt och tråget arbete i marxismens tjänst. Född år 1905 i södra Polen, son till en arbetare och uppvuxen i radikala arbetarkretsar, ägnade han sig tidigt åt fackföreningsrörelsen och politiken. Vid 20 års ålder var han redan sekreterare i en fackförening och politisk agitator. Denna senare verksamhet bragte honom snart i konflikt med den polska rättvisan. Som utdelare av illegala flygblad vid en 1:a-majdemonstration år 1926 — under Witos' regeringstid — blev han tagen i fängsligt förvar. Denna hans första erfarenhet i fängelsebranschen blev dock mycket kort. Marskalk Pilsudskis statskupp den 11-12/5 1926, som ju bl. a. stöddes av fackföreningarna, återgav, bland många andra, även Gomulka friheten. Då emellertid arbetarnas förhoppningar på f. d. socialisten Pilsudskis regim icke gick i uppfyllelse, gick många besvikna socialdemokrater, bland dem Gomulka, över till det illegala kommunistpartiet. I dess mullvadsarbete blev han en lika fanatisk som oförskräckt kämpe. Men i marskalkens Polen bar överheten inte svärdet förgäves. Efter en tid blev Gomulka arresterad och ådömd fyra års fängelse, vilka dock endast innebar ett tillfälligt avbrott i hans verksamhet. Nästa fängelseséjour kom att omfatta sju år. Resultatet av detta straff blev dock knappast det avsedda — det inte bara förstärkte hans hat

och kampvilja, det räddade dessutom hans liv.

När Stalin år 1937 upplöste det polska kommunistpartiet, som han ansåg ineffektivt, och lät likvidera dess i Moskva samlade ledare, satt nämligen Gomulka i gott, om också inte vidare angenämt förvar i polskt fängelse. Partikamraternas öde synes inte ha varit tillräckligt stark medicin för att befria honom från hans kommunistiska tro. Då han efter ryssarnas inmarsch i östra Polen i september 1939 — i likhet med många andra politiska fångar — befriades, for han över till Sovjetunionen och sökte kontakt med NKVD.

Hitlers anfall på USSR i juni 1941 och hans besättande av hela Polen öppnade ett nytt verksamhetsfält för de polska (och ryska) kommunisterna. Vid sidan av den nationella motståndsrörelse, som redan i slutet av 1941 tog upp striden mot tyskarna och som snart växte till en folkrörelse av stora mått, bildades nämligen en rent kommunistisk, från Moskva ledd partisanrörelse, vars *huvuduppgift* var att undergräva den nationella organisationen och så förbereda Polens omvandling efter krigsslutet till en rysk lydstat, men som därjämte hade tyskarnas bekämpande på sitt program. Gomulka insattes tidigt i denna rörelse, varvid han dock främst synes ha använts för sistnämnda uppgift. I varje fall var det genom en mot tyskarna riktad kupp, sprängningen av ett av tyska officerare frekventerat och vid tillfället i fråga fullsatt kafé i Warszawa, som han fäste uppmärksamheten på sig. Han torde dock även inom partisanrörelsens huvuduppgift ha uträttat ett effektivt arbete, eftersom han redan samma år, 1944, utnämndes till generalsekreterare i det av Sovjet under namnet »polska arbetarpartiet» återupprättade kommunistpartiet. Som sådan blev han också medlem av den s. k. »Polska Nationella Befrielsekom-

mittén» — av Stalins nåde — vilken på sensommaren samma år i skydd av röda armén etablerade sig i Lublin. Den kom senare att, i enlighet med »de tre storas» beslut i Jalta, bilda stommen i »den provisoriska regeringen för nationell enhet» i det »befriade» Polen.

Denna regering som efter segslitna underhandlingar kom till stånd på hösten 1945, stod redan från början under fullständig rysk kontroll. Inte nog med att Polens president, kominternagenten Bierut, sedan ca 20 år var sovjetrysk medborgare, utan den kontrollerades dessutom av en »hemlig överregering», ledd av den polsk-ryske juden Berman, som stod i ständig kontakt med Moskva och fick sina direktiv därifrån. Gomulka hade tydligen redan vid denna tid stadgat anseende för duglighet och kraft. Han blev i den »officiella» regeringen 1:e vice premiärminister samt minister för de »återvunna» provinserna, samtidigt som han behöll sin befattning som kommunistpartiets generalsekreterare. Dessutom ingick han i den »hemliga regeringen».

Regeringens första uppgift var att förbereda och genomföra de »fria och obundna» val, som beslutats i Jalta. Förberedelserna omfattade i första hand en våldsam terrorkampanj mot de politiska motståndarna, främst Mikolajczeks bondeparti, medan genomförandet bl. a. innebar en grov förfalskning av valsiffrorna. Gomulka arbetade under denna tid, 1945-1947, helt och fullt enligt Moskvas linje. När t. ex. Mikolajczek krävde en offentlig undersökning av några av säkerhetspolisens utförda mord på medlemmar av bondepartiet, var Gomulka den som häftigast satte sig däremot, emedan undersökningen skulle innebära »ett misstroende votum mot säkerhetsministern». Utan tvivel var han också fullt orienterad om mordanslaget mot

Mikolajczek på hösten 1947. Han var vid denna tid påtagligen främst kommunist, i andra hand möjligen polack.

Sannolikt var det Titos revolt mot Moskva som kom att ändra Gomulkas inställning och hos honom väckte tanken att även ett kommunistiskt Polen skulle kunna intaga en gentemot USSR självständig ställning. I varje fall var det i samband med det av Stalin krävda fördömandet av Tito som hans första opposition mot Polens ryska herrar kom till synes. Trots påtryckningar vägrade han att ansluta sig till detta fördömande. En sådan brist på disciplin gentemot »Big Brother» var ju något oerhört, som icke kunde tolereras. Gomulka berövades — år 1949 — alla sina befattningar i regering och parti, och två år senare kastades han i fängelse. Där fick han tillfälle att demonstrera några av de egenskaper, som tidigare fört honom till makten: fysiskt och moraliskt mod, fast karaktär, stark vilja. Några »bekännelser» kunde man inte avtvinga honom, egendomligt nog blev han dock inte likviderad. Den nya, liberala kursen i Moskva återgav också Gomulka friheten. I april 1956 kunde han lämna fängelset och bosatte sig där efter i Prag. Han var nu 51 år gammal, en starkt sliten, men alls icke bruten man. Från politiken höll han sig dock t. v. helt borta. Det skulle komma att visa sig att denna fängelseperiod, liksom en gång den under Pilsudski-perioden, hade en gynnsam inverkan på hans öde. Tack vare den hölls han borta från många års bolsjevikisk terror över Polen och kom att, när hans stora stund kom, framstå för det polska folket mera som ett offer för än som en utövare av denna terror.

Det var dock hans under tidigare år visade kampvilja och kraft som kom ledarna av den nya, liberala kursen att i oktober 1956 kalla honom till posten som generalsekreterare i partiet

och till medlem av den nya politbyrån. Händelseutvecklingen kom att snabbt ge bevis för att detta bedömning var riktigt. Vid hrr Krusjtjevs & Co:s plötsliga besök i Warszawa den 19-20/10 1956 var det Gomulka som tog ledningen och med framgång hävdade Polens likställighet gentemot Sovjetunionen. Vid det stora folkmötet ett par dagar senare hyllades han — som den förste kommunist i historien — som polsk nationalhjärte!

Som Polens politiske ledare står Gomulka nu inför uppgiften att inom en stat, där minst 90 % av befolkningen är klart antikommunistisk, befästa en — om ock »liberaliserad» — kommunistisk regim samt att gentemot en militärt ofantligt överlägsen granne, som i Ungern demonstrerat sin syn på drabantstaternas problem, hävda sitt lands självständighet. Det torde inte vara utslag av överdriven pessimism att påstå, att uppgiften inte hör till de lättare.

Leif Cassel i remissdebatten

»... Varje tillfälligt skatteingripande som görs — som det heter — för att öka det offentliga sparandet och för att överbalansera budgeten verkar i praktiken som en vällingklocka, som kallar hela riksdagen till smörgåsbordet. Då samlas alla och framför högröstade krav på utgiftsökningar i olika riktningar och världens protester drunknar i sorlet. Så dröjer det inte länge, innan finansministern under trycket av allt detta tvingas släppa till sina pengar — överskottet är borta, nu som permanent, och nya skatteingripanden för att skapa ett nytt offentligt sparande blir nödvändiga.

I motsats till regeringen tror vi inte

på tvångssparande, mot vem det än riktar sig och vad man än kallar det, men däremot tror vi på ett enskilt sparande, där den som gör uppoffringen själv får valuta för den, får en egen besparing som han själv får disponera över. Det är inställningen till sparandets problem som utgör skiljelinjen i svensk politik. Vi är alla överens om nödvändigheten av att få ett starkt ökat sparande till stånd, men medan den socialistiska sparsamheten går ut på att samla resurserna i samhällets hand går vårt program ut på att göra de enskilda medborgarna till ägare. Det är genom skattesänkning och sparstimulans i påtagliga former som vi vill åstadkomma ett vidgat personligt — frivilligt — sparande.

I den nyårshälsning, med vilken herr Erlander ringde in det nya året, förklarade också han sig ha ett stort och glödande intresse för personligt sparande. Låt mig emellertid ställa frågan rent ut: »Kan regeringen Erlander över huvud taget åstadkomma någonting för att öka det frivilliga sparandet?» Märk väl, jag säger inte en regering vilken som helst utan jag frågar om regeringen Erlander kan göra någonting. Själv är jag benägen besvara den frågan med nej. Vilka åtgärder den sittande regeringen än kommer med så är de synbarligen dömda att misslyckas. Det hjälper inte ens med tombolapolitik. Orsaken till dessa misslyckanden måste vara att regeringen Erlander en gång för alla oåterkalleligen har förlorat de svenska spararnas förtroende. Den förlusten går inte att reparera. Så står då för denna regering ingen annan väg öppen till det ökade sparande som oavvisligen behövs, än tvångets. Tvångssparande är en del av den socialistiska politiken. Vill man socialism så får man acceptera tvångssparande, vill man inte tvångssparande, så får man avstå från socialismen. . . »